

PERIODIZACIJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

V razvoju slovenskega knjižnega jezika (od 1550 naprej) ločimo 7 obdobj (ob predknjižnem izročilu od 10. do sred 16. stol.). Ta obdobja so ugotovljena in razmejena na podlagi (1) strukturne podobe knjižnega jezika, (2) izpričane zavesti o njej, (3) z osnovno besedilnotipsko in družbenostno reševano problematiko, (4) z normodajalnimi besedilotvorci, (5) s pripadnostjo besedil umetnostno-duhovnim formacijam evropskega prostora v meni časov. Od *via facti* vseslovenskega I. Obdobja, se nato knjižni jezik vse do 30. let 19. stol. pokrajini, nakar na začetku 50. let 19. stol. (s predhodništvom od Kopitarja sem) nastopi narodnopredstavni in -združevalni vseslovenski model, ki pokrajinskost postopoma docela odpravi (delni ostanek še danes v Beneški Sloveniji).

Seven periods (along with the preliterary era in the 10th c. to the middle of the 16th c.) are distinguished in the development of the Slovene literary language, which begins in 1550. These periods are determined and their temporal boundaries drawn on the basis of: (1) the structural characteristics of the literary language, (2) attested acknowledgement of its existence, (3) basic text types and the social problems that were treated (4) normativizing authors, (5) the placement of the texts in artistic and minitual formations of the European context during various periods. From the Common Slovene Period, *via facti*, the first period, the literary language fragments into regional variants until the 1830s. At the beginning of the 1850s (with its forerunner in Kopitar to the present day) the national-representative and national-unifying pan-Slovene model prevails, gradually eliminating regional variants (though a partial relic persists in Venetian Slovene).

1 Periodizacija slovenskega jezika kot posredna s periodizacijo slovenskega slovstva.

1.1 Prvi celotni prikaz slovenskega slovstva je v svoji Slovnici podal že Jernej Kopitar (1808/1809), ne da bi bil pri tem posebej mislil na kaka obdobja oz. tako svojo misel izrecno formuliral. Prvo priliko za to bi bil imel pri obravnavi kranjske slovnice (XXIX–). Tu najprej prikazuje zadevno stvarino pri protestantih, nakar brez posebnega opozorila (XLII) sledi kratka obravnava Tomaža Hrena knjižice iz l. 1612, za tem pa enaka obravnava Hipolitove izdaje slovnice (XLII–XLIII), in enako dalje do J. Debevca (XLVII). — Brižinski spomeniki (čeprav že od 1803 v Evropi v evidenci) Kopitarju tedaj še niso bili znani (Slovenecem jih je odkril nato Dobrovski), tako da je Kopitar potem, ko je zavrnil misel (Linhartovo), da bi se bila slovenščina kdaj pisala z glagolico (XXIX–XXXIII) trdno zapisal (XXXIII–XXXIV): »V času reformacije torej je bilo naše narečje prvič zapisano in — tiskano.«

Tudi v Slovnice prvem delu (Prvinski pravopis 2–212; »prvinski« mu pomeni pravopis v smislu črk za zapis glasov, ne pa za pojave t. i. oblikoglasja) si sledi obravnava pisav in glasovne vrednosti črk brez očitnih razmejišč, čeprav najprej (§1.«) govori o sv. Cirila uravnavi slovanske pisave po grški (1–12), v »2.« o »Trubarjevi prireditvi latinskega črkopisa za kranjski jezik« (13–20), nakar (§3.«) še o /Krelju/ (20–37; Krelja tu stavimo v oklepaj, ker je Kopitar na začetku svoje slovnice menil, da je postila iz l. 1578 Dalmatinova, in je to preklical šele v dodatku svoji slovnici, pisanem na Dunaju), pa v »4.« o »Bohoriču kot tvorcu prve kranjske slovnice« (37–56), in v »5.« o »Usodah bohoričevega prvinskega pravopisa od 1584 do 1808«

(57–157), s čimer pa je vendarle nakazana delitev na poprotestantovsko obdobje do l. 1808, medtem ko naj bi se tedaj pač začelo novo (»7.«) (161–212), ko naj bi veljal »Izboljšani Bohorič«, kakor ga predlaga on, Kopitar. Ker obravnava posameznih protestantskih piscev pri Kopitarju tvori nekako smiselno, medsebojno odzivnost (da tudi ideološko pomenijo strnjeno enoto, je Kopitar izrecno povedal, ko je razpravljaj o njihovem nasilnem koncu na Slovenskem),¹ bi torej pri Kopitarju lahko govorili o treh obdobjih v razvoju slovenskega jezika: I 1550–1600, II 1600–1808, III 1808–.

1.2 V tem smislu je Metelkova slovnica² na podlagi navedka iz Kopitarja (XI) mogla trditi, da »le B o l g a r o m i n S l o v e n c e m lahko pripisujemo nasledstvo Metoda,« ker »poleg večje jezikovne podobnosti« imajo Slovenci v svojem jeziku še posebej germanizme /.../, ki so pač naravni v Panoniji, ne pa v M e z i j i, te izraze pa je Metodovemu jeziku posredovala le slovenščina.³ Sicer pa da je slovenščina Metelku (spet po Kopitarju) izpričana v Brižinskih spomenikih, ki so »zelo verjetno v prvi ubeseditvi predcirilski« (XII), pa v »münchenskem kodeksu prepisani z roko desetega stoletja« (r. t.).

To bi bilo torej tudi po poznejšem Kopitarju predobdobje slovenskega knjižnega jezika,⁴ ki se nato začne s Trubarjevo prvo knjigo l. 1550 (Met. XVIII–XIX), nakar so na kratko podani še drugi glavni protestantski pisci, v glavnem vse po Kopitarju, čemur sledi Metelkova pripomba (XXII): »Glede še več knjig iz onega časovnega obdobja gl. Kop. Slovnico str. 58 i/n/ d/alje/.«

Prikaz slovenskih slovnice, kakor ga daje za tem Metelko, je pisan z velikim poudarkom na Kopitarju kot slovničarju: »Temeljita opažanja, polna zdrave kritike in prečiščenega okusa. Nihče, ki se ukvarja s slovensko književnostjo, naj to delo ne pusti neprebrano« (XXIV–XXV). Metelko navaja tudi Dobrovskega mnenje (iz Slovanke, 233): »Vsekakor bo ta slovnica pomenila za kranjsko književnost epoho,« čemur Metelko pristavlja: »Res je ustvarila obdobje: s silino se je bojevala proti deloma na ljubezni do sistema deloma na predsodkih temelječim zmotam.«

1.3 Prvo, posredno, čeprav na nameri, najti izrecna obdobja v razvoju slovenskih besedil, temelječo periodizacijo, s tem pa tudi slovenskega knjižnega jezika, je nato

¹Prim. KOPITAR v Slovnici 1808/1809, 57: »Trubar, Dalmatin in Bohorič /na tem mestu svoje Slovnice Kopitar Krelja še ni poznal/ so pripadali verski stranki, ki je v teh deželah podlegla krepki volji Ferdinanda II. Zelotizem jih je napravil za kranjske pisatelje, nestvor, pred katerim bežijo liberalne muze. Prva posledica tega je bila, da so se te /namreč muze/ za svojo zastavljenost maščevale z barbarizmi, druga pa, da je sovraštvo, ki je preganjalo protestantsko stranko, zadelo tudi njeno pismenstvo.«

²*Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*, /.../ Von Franz Seraph. Metelko k. k. Professor der Slowenischen Philologie und wirklichen Mitglie der k. k. Landwirtschaftsgesellschaft in Krain, Laibach, 1825, XXXVI + 296 str. Od tega Vorrede (III–XXIX; l. 1848 je slovnici dodal še Anhang der Vorrede des Lehrgebäudes der Slow. Sprache, kjer je podal tudi II. in III. Brižinski spomenik /k I., kar je bil storil že 1825/).

³Germanizmi kot *oltar*, *krst* 'Kristus', *kr' stiti*, *cer' kv*, *pop*, *mnich*, *post*, *goneznu* 'genesen', *stol* 'Stuhl', *Rim*, *ocet*, *upvati*, *penez*, *plastyr*, *plug*.

⁴Celovski in Stiški rokopis (kakor tudi drugi ne) tedaj še nista bila odkrita.

podal Matija Čop.⁵ Po prikazu piscev od Trubarja (21) do Georga Khishla (30) oz. do Trubarja 1582 pravi Čop (35): »To bi bilo torej prvo obdobje kranjskega slovstva. Sprotireformacijo se pričinja novo, ali bolje rečeno, slovstvo sploh preneha. Po izidu Hišne postile D. Martina Luteria, ki jo je prevedel Trubar (1595), do zadnjih desetletij 17. stoletja (torej celo stoletje), verjetno ni bilo nič kranjskega natisnjene, razen dveh Evangelijev in listov (1612 in 1672)«** (v dodatku k **: »in (kakor sem pozneje našel) dva katoliška katekizma (1615 in 1618) Mihaela Mikeca in jezuita Janeza Čandka (poleg že omenjenega Vocabular. Ital. e Schiavo. Udine 1607)«. In dalje (37): »Oprotireformaciji gl. Kopitarjevo slovnico pag. XLI sl. kakor tudi o glavnem protireformatorju Tomažu Hrenu.« In še (38): »Od tega leta (1612 ali 1613) do 1672 menda ni bil noben list natisnjen v kranjščini.«⁶

Torej pri Čopu lahko govorimo o obdobju reformacije, čemur sledi obdobje protireformacije. Naslednje obdobjesko mesto najdemo pri njem šele pri obravnavi Pohlina (58): »Spatrom Markom se prične tako rekoč nova doba kranjskega pismenstva, in sicer tretja, če označimo protestantski čas (od Trubarja nekako do konca 16. stoletja) kot prvo, čas od Hrena do patra Marka kot drugo. Ta druga doba je seveda, kakor ste videli, zelo revna. V njej so izhajali namreč samo spisi na božne vsebine (namreč razen Hipolitove slovnice in ponatisa Megiserjevega slovarja).« In nato (61): »V tretji dobi je marsikaj drugače. Slovstvo se ne omejuje zdaj samo na na božne spise (četudi so ti še vedno ostali na prvem mestu), temveč pisci obravnavajo tudi že koristne stvari za kmeta, npr. gospodarske, zdravniške itd., da, celo nekaj beletrističnega za bolj izobražene. Predvsem pa posvečajo samemu jeziku večjo pažnjo, tako da so slovniški spisi v primerjavi z drugimi slovstvenimi sadovi skoraj prepogosti. Spodbudo za vse to pa se zdi, da je dal najprej predvsem p. Markus, ki ga torej zato lahko imamo za tvorca nove dobe./« (To je verjetno po Metelku, kot bomo še videli pri J. Marnu.) — Deloma skoraj prekrivno s Pohlinovim je pri Čopu obdobje Cojza (99): »Toda zdaj sem že sredi dobe, v kateri je pokojni baron Žiga Zois pomembno vplival na prizadevanje slovenskih pisateljev etc.

Ker pa tega vpliva nikdo ne more resničneje opisati kakor g. pl. Kopitar, ki je prebil več let v Zoisovi hiši, mu dajem tukaj prosto besedo in zapisujem samo to, kar piše o Zoisu šolska knjiga 'Geschichte des Herzogtums Krain etc.' (Napisala Vodnik in Richter) na str. 68.«

1.4 Splošno znano je razpravljanje o slovenskem slovstvu (in s tem posredno tudi o zgodovini slovenskega knjižnega jezika, odraženega v besedilih) A. Janežiča, namreč v Slovenski slovnici⁷ pod naslovom Pregled slovenskega slovstva.

⁵Literatura Slovencev, v: *Pisma Matija Čopa*, 1986, 181 str., prevedel A. SLODNJAK. Vsi naši navedki o Čopu zadevajo to delo. Čop je Literaturo napisal l. 1831.

⁶To velja seveda le glede na prvotno Čopovo misel o tem, ne pa tudi na njegov dodatek k temu.

⁷Kot 2. del *Slovenske slovnice s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*, Spisal Anton Janežič, V Celovcu, 1854, V + 182 str. Cirilska in glagolska »azbuka« na str. 157–160, Staroslovensko berilo 160–182, pod »I. Brizinski spomeniki (160–168), nakar sledi Cirilsko (168–178) in Glagolsko (178–182).«

Pač po Metelku A. Janežič sprejema misel o predknjižnem izročilu (119): »Da se se pa posebno v južno-zahodnih deželah Slavjanov tudi že zgodaj latinska pismena rabila, nam kažejo tako imenovani Brizinski odlomki.« In v Prvem poglavju pod Staroslovensko slovstvo piše (120): »Pravi početek staro- ali cerkvenoslovenskega slovstva sega v sredo devetega stoletja; vendar ni dvomiti, da so se naši preddeдови že pred Cirilovo dobo semtertje v pisanji poskušali, kakor nam Brizinski odlomki jasno spričujejo.« Tu je omenjen še napis na knežjem kamnu na Koroškem iz časa »proti koncu osmega stoletja« z naslednjo obliko in vsebino:

VERI
MA SVETI VERI
PRAVDO BraNY VDOVE

»Drugo poglavje, Novoslovensko slovstvo« (129; 155), pa pri Janežiču podaja slovensko slovstvo od protestantizma dalje. K njegovi periodizaciji beremo naslednje (130): »Najprikladniše se da novoslovensko slovstvo v tri dele razdeliti:

- 1.) sega od 16. stoletja do l. 1770,
- 2.) od leta 1770 do leta 1843, in
- 3.) od leta 1843 do današnjih dni.«

H koncu 1. obdobja piše (135): »To dobo sklene pater Marko Pohlín, ki je l. 1765 a b e c e d o in 1768 svojo slovnico, pod naslovom 'Krajnska gramatika' izdal.« — S tem svojim mnenjem je Janežič v nasprotju s pravilnim Čopovim, da se s Pohlínom začenja novo obdobje v slovenskem slovstvu. Čopa Janežič seveda ni mogel poznati.⁸ In kako utemeljuje Janežič te meje? (136): »Okoli leta 1770 se je bilo, hvala Bogu, na enkrat nekoliko prav vnetih mož zbudilo, ki so slovensko pisanje čedalje bolj vgladili in vravnali.« To potrjuje z imeni kot Gutsman, Linhart, Japelj, Kumerdej in vse do Debevca.⁹

In kako utemeljuje Janežič svoj tretji »razdel« (148–149)? Z vpeljavo gajice: »Po službi g. S m o l e t a so bile l. 1840 prve knjige, namreč: Vodnikove pesme in veseli igri: Matiček se ženi in Varh v tem pravopisu natisnjene. Občno veljavo je vendar šele po Novicah dosegel, ki so ga sčasoma namesto Bohoričice vpeljale.«¹⁰

⁸Koliko so Janežičeva obdobja po M. Majarju in J. Valjavcu, tu ne morem povedati; za Majarja prim. *SBL* (1933), 16: »Po Šafaříkovi *Gesch. der. sl. Spr. und Lit.* 1826 in Kopitarjevi slovnici je 1846 napisal članek Slovensko slovstvo (*Drobtinice* 1849, 204–16; *Slovenija* 1849, 136, 140, 144, 148, 152).« Pisec v *SBL* je B. MERHAR.

⁹Torej je Janežič l. 1770 gotovo postavil, da je z ene strani iztisnil iz dobe Pohlína, z druge pa na prvo mesto spravil koroškega rojaka Gutsmana (ta pa je precej bolj pokrajinski, kakor je bil Pohlín, poleg tega se njegova slovnica v mnogem naslanja na Pohlína; o zadnjem prim. moje sestavke: Gutsmanova slovnica, *Protestantismus bei den Slowenen/Protestantizem pri Slovencih*, *Wiener Slawistisches Almanach*, Sonderband 13 (1984), 209–227. — Gutsmanova skladnja, *SR* 1985, 137–151 (oboje s srečanj celovških in slovenskih slavistov iz Ljubljane). — Prva slovenska skladnja, *SR* 32 (1984), 159–182.

¹⁰Glede Janežičeve periodizacije slovenskega slovstva torej še ni vse jasno, kolikor so na to vplivali poleg Metelka še drugi (o Metelku prim. nižje pri Marnu). Sam JANEŽIČ, n. m., str. I: »Pridan je 'kratek pregled slovenskega slovstva' od naj starših do naj novejših časov. Sostavili smo ga posebno po Majarjevem in J. Valjavcovem spisu in drugih razsodbah posameznih slovenskih knjig, iz katerih smo nekoliko reči celo nespremenjenih, v pričujoči spis povzeli.«

1.5 Naslednji vidnejši pisec, ki se — prav tako neposredno — dotika naše problematike, je Josip Marn. Ta je v svojem *Jezičniku*¹¹ za l. 1867 že ločil — če ne upoštevamo stare cerkvene slovanščine kot prednice novoslovenščine — pri slednji obdobje »Brizinskih« spomenikov, kot naslednje »obdobje« pa vsaj čas Stiškega rokopisa, ki da ga je bil v ljubljanski knjižnici odkril šele F. Miklošič (n. d. 52–56). O Celovškem rokopisu tu seveda še ni mogel biti govor.¹² Nato je Marn v *Jezičnikih* X–XI prikazal Metelkovo dobo (v letih 1871–1873 — kazalo za vse tri letnike v zadnjem) (124). Tu najdemo obvestilo o Metelkovem deljenju slovenskega slovstva na dobe (kar je moglo vplivati na poznejše /?/ Čopovo):¹³ »*N o v o s l o v e n s k o p i s m e n s t v o* je razločeval Metelko v štiri dobe tako, da I. doba se začne s Trubarjem in seže do Tom. Hrena ali od l. 1550 do l. 1612. To je doba krivovore. — II. s Tom. Hrenom do P. Markota ali do 1765. To je doba pravoverska. III. s P. Markotom zato, ker je on prvi začel deželske in posvetne reči — bukve za kratek čas — pisati; do zdaj so namreč Slovenci razun slovnic in slovarjev le duhovske obsége bukve pisali. — IV. s Kopitarjem, ker je s svojo slovnico 1808 pravi pot pokazal, po katerem se da slovenščina zboljšati in zlepšati, in tako nalogo storil, iz katere se je slovenščina, četudi le počasi in čez več let, pa vendar stanovitno in srečno noter do zdaj razvijala in razcvitala.«

V preostalem pa Marn (127) tako: »Drugo pismenstvo je ob kratkem poslovenjeno po Čopu.«¹⁴ Tam so v XII (1874) bili prikazani Hitzinger, v XIII (1875) Jan. Nep. Nečásek, pa Antom Umek Okiški, v XIV (1876) Otec Marko Pohlin pa Valentin Vodnik, v XV (1872) A. Kranjska čbelica s čbeličarji, B. Dr. Jakob Zupan, v C. Vladika Matej Ravnikar, D. Dr. J. Zupan in Dr. Fr. Prešeren, v XVI (1878) do XX (1882) pa je Marn obdelal različne pisce od M. R. Poženčana do 'Novice' pa Dr. J. Bleiweis.

V letnikih XXI (1883) do XXVI (1888) je J. Marn pod naslovom *Knjiga slovenska / . . /* obdelal slovensko slovstvo od 9. do 19. stoletja, in sicer čisto na koncu (1888) »v dobi od IX. do XVI. veka«, čisto na začetku (1883) »v dobah XVI. in XVII. veka«, nato pa po vrsti (1884) »v XVIII. veku«, (1885–1887) pa »v 19. veku«, to pa zatem nadaljeval najprej s prikazom L. Jerana (XVII, 1889) in nato še tri leta pod prejšnjim naslovom. V XXVI (1888) je (59) pisal: »Slovstvo slovensko se loči v staro in novo. — Dasi *n o v o s l o v e n s k o* po znamenitih Brizinskih spomenikih sega morda celo v IX. vek, in v naslednjih ni brez književnega sledú, pričelo se je znatno vendar še le v XVI. stoletju, a prvi njegov slovničar bil je buditelj za stari jezik slovenski.« In str. 66: »Razen treh Brizinskih veže se nova slovenščina XVI. veka s staršo še po treh drugih spomenikih, katerih I. se zvati sme *L j u b l j a n s k i*, II. *K r a n j s k i* in III. *C e l o v š k i*.«

¹¹*Jezičnik, ali pomenki v slovenskem pisanju*, V (1867), 71 str.

¹²Ta rokopis »je po sporočilu Gregorja Kreka konec 1880 varuh Koroškega zgodovinskega društva v Celovcu / . . / baron Hauser iztaknil v društvenem arhivu in ga je celovški 'Kres' že 1. marca 1881 priobčil./«

¹³Čop je kot bogoslovec poslušal Metelkova predavanja iz slovenskega jezika in književnosti.

¹⁴V Kazalu (102) je pod števil. »56«. navedeno: »Pismen. po Čopu od Truberja do Petr. Dajnkota, 127–130.«

1.6 Naslednji je slovensko slovstvo obširno obravnaval K. Glaser.¹⁵ Ta loči najprej Uvod in cerkvenoslovansko slovstvo (1–47), v katerem obravnava tudi Brižinske spomenike (tu se pač prvič prištevajo k stari cerkveni slovanščini v smislu staroslovenščine), nato pa sledijo: I Protestantska doba (47–128),¹⁶ II Katoliška doba (od 17. stol.),¹⁷ nato pa¹⁸ nekako 3. obdobje, Od francoske revolucije do 1848, in sicer s podobdobjema 1790–1815 (to je do dunajskega kongresa) in 1815–1848.¹⁹

1.7 Ustavimo se sedaj še pri I. Grafenauerja *Kratki zgodovini slovenskega slovstva*, »ki je izšla v prvi izdaji za širšo javnost 1917 in 1919, v drugi, le nekoliko popravljeni in za šolo potrjeni, pa 1920«.²⁰

V izdaji 1973 imamo (14–16) naslednjo periodizacijo (Delitev slovenske slovstvene zgodovine na dobe, 14): staro slovstvo »sega od početkov do sredine 18. stoletja«, to pa spet (15) deli »v tri večja razdobja. V *praslovenski predpismenski dobi* (do sredine 8. stoletja)« / . . . / je besednoumetnostni glasnik slovenskega narodnega življenja in kulture zgolj narodno ustno slovstvo / . . . / »Razdobje *srednjeveškega pismenstva* (do sredine 16. stol.)« in »razdobje *tiskane književnosti* brez izrazitega umetniškega prizadevanja (od sredine 16. do sredine 18. stol.)«. Pri zadnjem, »*dobi slovenskega protestantizma* (druga polovica 16. stol.)«, sledi: »po *rekatolizaciji* meščanstva / . . . / doba mrtvila in se knjižno delo oživi šele v zadnji tretjini 17. stoletja, s pričetkom *dobe katoliške obnove in baroka* (o. 1678–1750). Stik s protestantovsko književnostjo pa se v tem razdobju ne pretrga, pač pa narašča in oslabeva.«

V novem slovenskem slovstvu Grafenauer loči nekako obdobje od 1750 do 1810, zatem pa 1810–1848, 1848–1880, 1880–1899, 1899–1918, 1918–1941. Zadnje pa za naš problem, ki obravnava periodizacijo knjižnega jezika, ne more biti v vsem važno. Iz kazal knjige (316–317) razberemo, da se doba po 1750 imenuje najprej Doba razsvetljenstva in začetkov narodne prebuje, v njej pa so obdelani pisci od Pohlina (»Pohlinov poskus obnove knjižnega jezika«) do Valentina Vodnika, ne pa tudi Kopitar.

2 Izrecna periodizacija knjižnega jezika

2.1 Anton Breznik v svoji *Slovenski slovnici* 1934 je tisti, ki prikazuje predvsem obdobja knjižnega jezika: Splošno loči jezik 16. stol. : »Slovenski pismeni jezik je osnovan na dolenjskem narečju 16. veka, t. j. na govoru slovenskih pisateljev Trubarja, Dalmatina, Bohoriča.« Nato sta zajeti 17. in 18. stol. : »Pisatelji 17. in 18. veka so bili po večini iz krajev, ki ne pripadajo dolenjskemu narečju in so v pismeni jezik uvedli

¹⁵Zgodovina slovenskega slovstva I, 1894, XVIII + 220 + VI str.

¹⁶V tem okviru poglavja: 5. Sledovi Slovenstva od X. do XVI. stoletja, 6. Protestantovstvo se širi, Slovstveni pregled, 7. Pisatelji; tekoča stran: Protestantska doba od l. 1550–1600.

¹⁷Pri II Katoliška doba (od 17. stol. naprej) ima 17. stol. za prvo polovico te dobe, 18. stol. pa je pač druga polovica. V Kazalu: »a) (XVII. stol.), b) (XVIII. stol.)«. Omenjajo se tudi »Ogerski Slovenci« in »Kajkavski Slovenci«.

¹⁸Zgodovina slovenskega slovstva II, 1895, II + 276 + 7 str.

¹⁹a) Slovstveni pregled od 1790–1815, l., b) Slovenski pravopisi.

²⁰Po I. GRAFENAUER, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, 1973, str. 5.

mного posebnosti svojega domačega narečja brez kake doslednosti. Poleg tega so sprejeli mnogo živih oblik iz jezika, ki se je v sto in petdesetih letih že v marsičem spremenil.« To je torej obdobje 1600–1750, temu pa sledi 3. obdobje: »Proti koncu 18. veka se je začela reforma pismenega jezika. Prvo reformo je izvršil Japelj. / . . / Japljevo reformo so izpopolnjevali Vodnik, Kopitar in Ravninar. / . . / S temi reformami je bilo načelno vprašanje pismenega jezika rešeno, izpopolnile so se pozneje le posamezne stvari.« (5–6) Za dobo do 1849 sicer pravi: do takrat »je stal pismeni jezik izključno na kranjskem stališču in so ga poleg Kranjcev pisali samo Primorci«. In naslednje obdobje? Po l. 1848 je zmagalo »vseslovensko stališče«. »Poleg teh načel je vplivala na pismeni jezik tudi stara slovenščina (t. j. stara cerkvena slovanščina), za katero so se pisatelji navduševali zaradi slavnih Miklošičevih staroslovenskih del.« — Breznik se je pri tej delitvi na obdobja lahko opiral na svoji obširni razpravi iz 2. desetletja našega stoletja.²¹

2.2 Približno enako (le da še krajše in manj stvarno) obdobja knjižnega jezika prikazuje Slovenska slovnica 1956²² (5): »po 16. stoletju« so se v 17. in 18. stoletju množili pisci, ki so od doma govorili kakšno drugo narečje; tudi dalje v glavnem po Brezniku.

2.3 Pač pa je isto leto izšla Tomšičeva periodizacija slovenskega knjižnega jezika,²³ ločeca naslednja obdobja: (1) Nastanek knjižnega jezika (16. stoletje) (10–14), (2) Oblikovanje knjižnega jezika (17 in 18. stoletje) (15–18), (3) Preosnova knjižnega jezika (1784–1848) (18–22) in (4) Današnji knjižni jezik (Druga polovica 19. stoletja) (22–28). V tem okviru je deloma nakazana delitev na krajša obdobja, tako npr. njegovega 4. »razdobja« (26): »S koncem /19./ stoletja se zaključi prvo razdobje v snovanju modernega knjižnega jezika.« In: »V najnovejši dobi, v zadnjih 40 letih, je zmagalo moderno načelo, da je pravopisno / . . /«. To v 40. letih je pač le približna oznaka let našega stoletja po prvi svetovni vojni ali vsaj po l. izdaji Breznikove slovnice l. 1916. — Podobna razdelitev na manjše časovne odseke se kaže tudi pri 3. Tomšičevem obdobju (tj. 1784–1848), ki je z ene strani zaznamovano s Tomšičevo mislijo (18), da se »s katoliškim prevodom sv. pisma (1784) začne prva sistematična presnova našega knjižnega jezika« in (19): »Potrebno je bilo tedaj, da kdo to presnovo znanstveno utemelji in dosledno izpelje,« čemur takoj sledi (n. m.): »To delo je opravil Jernej Kopitar s prvo slovensko znanstveno slovnico / . . / (1808–1809).«

²¹Literarna tradicija v »Evangelijah in listih«, *DS* 30 (1917), prim. njegove od mene redigirane izbrane *Jezikoslovne razprave*, 1981, 27–5, in Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis, *DS* 26 (1913)–28 (1915), prim. *Jezikoslovne razprave*, 1981, 83–132. V literarni tradiciji. . . so naslednja poglavja: 1. Zgodovina izza Trubarja in Dalmatina (*JR* 28–31), 2. Hren (32–40), 3. Od Schönleba do Japlja (1672–1787) in 4. Od Japlja do najmodernejših izdaj (1787–1912).

²²*Slovenska slovnica*, Sestavili dr. A. BAJEC — dr. R. KOLARIČ — dr. M. RUPEL (Ljubljana, 1956), 335 str. J. ŠOLAR, ki je tu prispeval najbistvenije spremembe, iz političnih razlogov ni omenjen.

²³*Zgodovina slovenskega slovstva*, I, Do začetkov romantike, Uredil Lino LEGIŠA s sodelovanjem Alfonza GSPANA (Ljubljana, 1956), poglavje Razvoj slovenskega knjižnega jezika (7–28).

Tomšičeva delitev razvoja slovenskega knjižnega jezika na obdobja se močno naslanja na Breznika, kar je opazila tudi kritika 1. zvezka Zgodovine slovenskega slovstva.²⁴

2.4 Jakob Rigler je prvi čisto določno in bolj jezikoslovno gledal na začetni čas našega knjižnega jezika, to pa s tem, da je reformacijski tip knjižnega jezika videl podaljšan v protireformacijski dobi v delu Čandka - Hrena, tj. v Evangelijih in listih.²⁵ — To je pravzaprav logično sledilo že iz dotlejšnjih jezikoslovnih raziskav, da navedem le Breznika (razprava o Evangelijih in listuvih), ki navaja že Oblakove besede iz Ljubljanskega zvona 1895 (306) v oceni Glaserjeve Zgodovine slovenskega slovstva I: »Hrenove iz Dalmatina prepisane Evangelia.« Sam Breznik pa v navedeni razpravi (27–28): »Hren, ki je z malimi izjemami prevzel evangelije in liste iz Dalmatinove Bible.«

2.5 Že pred Riglerjem, l. 1960, je določeno periodizacijo slovenskega knjižnega jezika najti pri J. Toporišiču v Enciklopediji Jugoslavije.²⁶ Tam, sicer implicitno, najprej ločim obdobje 1550 do 1600 (498): »U prvom, protestantskom, razdoblju književnog jezika bila su pokrenuta sva pitanja koja će se zatim rješavati još 300 godina.« Dalje: »Drugim se razdobljem u razvoju slovenskog književnog jezika mogu smatrati XVII i gotovo cijelo XVIII st.« In: »Treća faza u razvoju književnog jezika traje otprilike između 1780 i 1848. U prvo vrijeme (1780–1820)«. . . , torej je drugo »vrijeme« za tem. 4. obdobje imenujem splošnoslovensko, 5. pa mi je »od početka ovoga stoljeća«. — Tu se v marsičem naslanjam verjetno na Tomšiča.²⁷

Svojevrstno periodizacijo, odvisno tudi od delitve snovi za 4 letnike gimnazije, pri naša moj Slovenski knjižni jezik.²⁸ Do izida Riglerjeve knjige so izšli le prvi trije zvezki (Rigler pa je bil recenzent zadnjih treh). V SKJ so obdobja naslednja: v SKJ 1 (1965) je zgodovinsko poglavje Slovenski jezik v svojih predhodnikih, sorodnikih in starejših razvojnih stopnjah (33–59), kjer je pod naslovom Slovenski jezik v mlajšem srednjem veku (54–59) na kratko zaobjeto (Priče razvoja) slovensko predknjižno izročilo od začetka 13. stol. Brižinski spomeniki so namreč obdelani že v predhodnem poglavju, ki ima naslov Kasna praslovanščina in mlada slovenščina (42–54). V SKJ 2 so v razdelku Razvojne stopnje knjižnega jezika do srede 19. stoletja zajeta naslednja obdobja: »16. stoletje«, »17. stoletje«, »18. stoletje«, »Konec 18. in prva polovica 19. stoletja«; vmes je poglavje nekako o »poprotestantovski dobi / . . / 150 let«, kar daje nekako razvojno mejo l. 1750. V SKJ 3 (1967) je naslednji knjižnojezikovno periodizacijski razdelek naslovljen s Knjižni jezik od Novic do Cankarja, nekako splošno

²⁴Kritiko tudi tega dela Zgodovine je napisal D. PIRJEVEC: Zgodovina slovenskega slovstva I, NSd V (1957), 62–75, 162–172, 273–281, 348–365, 451–458, 545–556, 649–656.

²⁵Prim. *Začetki slovenskega knjižnega jezika — The Origins of the Slovene Literary Language* (Ljubljana, 1968), poglavje Vključitev jezika protestantov v začetno obdobje protireformacije (209–215).

²⁶Jezik slovenski (slovenački), EJ IV (1960), 495–500, pod III Književni jezik, 498–500.

²⁷V literarnem navedku v EJ IV (500) so za to relevantne omembe del K. Štreklja, A. Breznika, S. Škrabca, I. Prijatelja, J. Heidenreicha; Tomšiča torej ni med njimi.

²⁸1–4 (1965, 1966, 1967, 1970).

razvojno zajet v poglavje Leta pred revolucijo in po njej, kar razodeva dvodelnost tega razdelka.²⁹ Končno je v SKJ 4 razdelek Slovenski jezik v Jugoslaviji, torej od 1918 naprej.

Pri univerzitetnih predavanjih z naslovom Zgodovina slovenskega knjižnega jezika pa se mi je postopoma izoblikovala dokončna periodizacija razvoja slovenskega knjižnega jezika, nevlivana z učbeniškim okvirjem in kakor se v končni podobi kaže v moji Enciklopediji slovenskega jezika.³⁰

2.6 Preden pa o tej periodizaciji spregovorimo natančneje, si oglejmo ono B. Pogorelec iz učbenika za usmerjeno izobraževanje.³¹ Ta (5–42) pod naslovom Razvoj slovenskega knjižnega jezika najprej (5) piše, da je »s/slovenski jezik /.../ star jezik s tisočletnim pisnim in štiristoletnim slovničnim izročilom«. Na naslednji strani pa, s povedanim neskladno, beremo: »Zgodovino slovenskega knjižnega jezika tako delimo na dve obdobji: — na obdobje slovenskega pisnega jezika od prvih zapisanih besed do 16. stoletja (do 1550) in — na obdobje slovenskega knjižnega jezika od 1550 do danes.«

Konkretna obravnava ustrezne tvarine, ki sledi: pod I se podaja Obdobje slovenskega pisnega jezika (6–19), pod II pa knjižni jezik (19–42), kjer so njegova obdobja (?) poimenovana tako: »16. stoletje« (19–25), »17. in prva polovica 18. stoletja« (26–33), Slovenski knjižni jezik od 18. stoletja do danes (34–41), s podpoglavjem Pokrajinske različice in prekmurski knjižni jezik (34–36) in Razvoj kranjskega jezika v skupni jezik (36–41). Iz besedila razberemo, da so pri zadnjem neki podobdobji sreda 19. stoletja, pa »druga polovica 19. stol. in vse do danes« (40), pri čemer je (40–41) najprej govor o prvem, nato (41) čisto na kratko o »dvajsetem stoletju«.

2.7 To periodizacijo (skupaj s poimenovanji obdobji) je B. Pogorelec pač po inerciji iz svojih univerzitetnih predavanj o zgodovini slovenskega knjižnega jezika uveljavljala v nekakem nasprotju z mojo končno periodizacijo, ki je bila vidno javnosti predložena neposredno pred tem, tj. l. 1981 v knjigi Slovenska zvrstna besedila,³² v razdelku Časovnozvrstna besedila (385–566), v kateri imamo naslednjo delitev: najprej splošno delitev na razdobji predknjižno (387–416) in knjižno (417–566) izročilo, to drugo pa je razdeljeno na »I.« do »VII. obdobje«. Posamezna obdobja so tudi poimenovana glede na glavno v njih reševano knjižnojezikovno problematiko: I — Ustanovitev in ustalitev, II — Zastoj in rokopisnost, III — Obnavljanja in iskanja, IV — Pokrajinskost in prerod, V — Ustaljevanje in normiranje, VI — Slovenskost in slovanskost, VII — Moderna podoba. Za Predknjižno izročilo so podana časovna razmejišča 800–1550, za Knjižno pa 1550–1615, 1615–1670, 1670–1750, 1750–1810, 1810–1848, 1848–1895, 1895– (386). Iz izbranih besedil za te razdelke vidimo razsež-

²⁹Kjer so podpoglavja Mirna predrevolucijska leta (7–8), nato Oživljeni ilirizem (8–9), pa Nove oblike (9–10), Ocena porevolucijskih let (10–13).

³⁰Napisano do l. 1990, takrat prepisano (pretipkano) in avgusta oddano založbi, kjer se je s tiskom čakalo do začetka l. 1991; knjiga je izšla šele 1992.

³¹*Slovenski jezik II, Učbenik* (Maribor, 1983). Avtorjev je tu sicer več.

³²*Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, uredil Jože TOPORIŠIČ, sourednik Velemir GJURIN, 637 str.

ja od Trubarja do vključno Hrena za I, od Kastelca do Cusanija za III (torej je II po Hrenu in pred Kastelcem), od anonima (1754) do Kopitarja za IV, od Ravnikarja do Koseskega za V, od Kočevarja do Pleteršnika za VI in od Ilešiča do Cankarja za VII, torej zadnje neizčrpno pač zaradi istosti strukturnega jezikovnega tipa v besedilih.

Svojega predhodnika ima ta periodizacija že v Besedilih slovenskega jezika iz l. 1975,³³ kjer sem Zgodovinska besedila (291) razdelil na Pisno izročilo (293–302) in Knjižno izročilo (303–361), sicer pa brez razdelitve na obdobja in z besedilnimi ponazorili le do vključno Prešerna. — Čez 4 leta pa sem to v predavanju za tuje slaviste (Družbeno pogojenost norme in predpisa slovenskega knjižnega jezika)³⁴ podal naslednjo periodizacijo: predknjižno izročilo (975–1550), knjižno izročilo od 1550, pri katerem ločim (32): reformacijsko-protireformacijsko obdobje (1550–1620), obdobje 1620–1760 (32), tj. »razgradnja in pregradnja reformacijsko-protireformacijske dobe« (34), pa drugo polovico 18. stoletja 1760–1810 (35), obdobje prve polovice 19. stoletja, 1810–1850 (37), »druga polovica 19. stoletja« 1850–1900 (38) in »20. stoletje« (40).

To sem nekako ponovil v svoji Slovenski slovnici l. 1984.³⁵ Pod naslovom Slovenski pismeni jezik (685) obravnavam najprej razdobje Predknjižno izročilo (685–686), nato Knjižni jezik (687–698), k obojemu pa (699–706) dajem bibliografijo razpravljanih o tem, in sicer pod Pismenstvo (699) oz. Slovenski knjižni jezik (699–706). Knjižna obdobja so poimenovana tako: (1) reformacijsko-protireformacijsko, (2) katoliška rokopisnost, (3) knjižna obnova, (4) knjižni prerod, (5) predmarec, (6) narodno in (7) moderno obdobje.³⁶ Pri bibliografiji je ta posebnost, da je poseben razdelek za »pokrajinsko knjižno izročilo«, in sicer po »splošnem«, to pa za slovenski zahod, Koroško, Prekmurje in Štajersko.

Pri časovnem zamejevanju obdobji opazamo, da za mejo med 4. in 5. obdobjem postavljam leto 1805, namreč do časa, ko je bila (1804) dokončana revidirana izdaja Japljevega sv. pisma nove zaveze. S tem je tudi Kopitarjeva slovnica postavljena na začetek 5. obdobja. Druga sprememba je ostra letnična ločitev med 5. in 6. obdobjem, namreč revolucijsko leto 1848 (in ne zaokroženo na 1850). Čisto družbeni vidik te datacije podpira tudi več jezikoslovnih besedil tega časa in tako rekoč prehod na pisanje slovnice v slovenščini (četudi ne izključno),³⁷ pa tudi — sicer kratkega veka — bujno časopisje takoj po revoluciji.

Moj prikaz obdobji slovenskega knjižnega jezika v Enciklopediji slovenskega jezika l. 1992³⁸ je v bistvu ostal tak, kakor je v SS 1984 (in v čistem ponatisu te l. 1991).

³³Besedila slovenskega jezika (Ljubljana, 1975), izdal Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, urednik Jože TOPORIŠIČ, sourednik Tone PRETNAR, 371 str.

³⁴Prim. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Zbornik predavanj 15 (1979), 31–44.

³⁵Pregledana in razširjena izdaja, 739 str., konkretno na str. 685–706.

³⁶Nekoliko drugače, tj. po Slovenskih zvrstnih besedilih 1981, na str. 687: I 1550–1615, II 1615–1670, III 1670–1750, IV 1750–1805, V 1805–1848, VI 1848–1900, VII 1900–, pri čemer je II imenovano kar katoliško, III pa pridigarsko-bratovščinsko.

³⁷Prim. F. RAMOVŠ, Zbrano delo, Prva knjiga, 1971, Zgodovina slovenske slovnice, 213–250, konkretno 238–239: Jožef Muršec, 1847, F. Malavašič, 1849; M. Majar, 1848, 1850.

³⁸Ljubljana, 384 str. Prim. sestavka »Obdobja slovenskega knjižnega jezika«, str. 152, in »Zgodovina slovenskega knjižnega jezika«, str. 374–375

Le nekaj sprememb je: drugemu obdobju sem zgornjo mejo določil z letnico 1675, s čimer pride Schönlebnova izdaja³⁹ Evangelijev in listov v II. obdobje, III. pa se začneja s Kastelcem. Morda bi vendarle kazalo tudi prvi mejnik tega obdobja prestaviti na l. 1620, če je Čandik ohranil isto obliko jezika kot v Evangelijih tudi v svojem prevodu velikega katekizma konec tega desetletja (ki pa ni ohranjen, medtem ko je oni iz 1615 najden v Münchnu).⁴⁰

SUMMARY

The periodization of the history of the Slovene literary language has long been assumed implicitly in conjunction with the periodization of Slovene literature, which has been analyzed since the beginning of the 19th c. (Kopitar's *Grammatik...*, 1808/1809). If one examines modern periodizations of the Slovene literary language (Toporišič, e.g., 1550–1620, 1620–1675, 1675–1750, 1750–1805, 1805–1848, 1848–1900, 1900–, one finds that the end of Period I (first named explicitly by M. Čop, most likely under the influence of F. Metelko) is determined by Period II, when no books were printed (Schönleben 1672 is essentially a reissue of Hren 1612), while Period III is determined by renewed and relatively abundant and continuous book publication. Period IV begins with Pohlin (Metelko; Čop 1831: *Literatur der Winden*) and ends with the completion of the (already partly revised) Catholic translation of the Bible (1804), just before Kopitar's appearance on the scene (1808). Kopitar marks the beginning of Period V, which lasts until the March Revolution. This gives rise to a new period, Period VI, which concludes with the publication of Pleteršnik's Slovene-German Dictionary and Levec's Orthography (1894–1895, 1899). Period VII arises in the 20th c., where one witnesses the ultimate refinement and enormous functional perfection of the Slovene literary language.

The discovery of Slovene linguistic documents from the period before 1550, which took place in the 19th c., furnished the ensuing periods of the literary language their written precursors. This gives us two eras of the Slovene written word: A — the closed-corpus manuscript tradition and B — the literary language proper (the latter is accompanied by the continuous manuscript tradition until the 18th c.). The first era can be divided into older and younger periods, the first being represented by the Freising Fragments at the turn of the millennium, the second by all other manuscripts.

The periods of the literary language can be delineated (except on the parameters of duration and temporal boundaries) by the following: (1) the structural characteristics of the literary language, which are recoverable from typical texts; (2) the expressed awareness of its structure in linguistic essays (prefaces to published works, grammars, dictionaries); (3) characteristic solutions of fundamental issues and problems of a literary language; (4) functional text types; (5) significant representatives of text authors; (6) the placement of the texts in a specific artistic and spiritual formation during certain periods of time.

In general one observes in the development of the Slovene literary language significant sections of time from the viewpoint of tendencies toward a national-representative and nation-defining role of Slovenedom. Three units are observed: *de facto* pan-Slovenism, then a kind of disunified regionalism until the 1830s (with a strong central stream), followed by a unifying pan-Slovene literary language, based expressly on the central literary tradition, which reduced the regional variation to the insignificant relic found today in Slovene Venetian.

³⁹Zanjo pravi BREZNIK (*Literarna tradicija*. . ., 1981, 42), da »stoji Shönleben /glede besedja/ tako visoko kakor Hren sam«. Vendarle ima to premajhno težo, da bi s Schönlebnom in ne s Kastelcem začeli novo obdobje.

⁴⁰I. GRAFENAUER, *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*, 1973, str. 136: »Čandek je po prihodu v Ljubljano (1613) prevel še Kanizijev *Mali katekizem*, tistega za otroke (1615) — natisniti ga je dal s podobami stolni dekan Mikec /Primerek knjige je odkril M. Rupel v Münchnu, gl. Slovenski katekizem iz leta 1615, Sl. Rev. 12, 1959/60, str. 104–113./ — in še pred odhodom v Celovec (1620–21) morda tudi njegov *Veliki katekizem*.«